

Midwintertelling van watervogels in januari 2010: sneeuw en koude

De 44^e midwintertelling vond plaats tussen 15 en 18 januari 2010. Ruim 1500 tellers trotseerden de sneeuw om bij te dragen aan een zo volledig mogelijk beeld van de verspreiding en aantallen van watervogels in Nederland. Dit als onderdeel van een project dat heel Europa beslaat en grote delen van Azië en Afrika. Het was de tweede keer op rij dat de midwintertelling werd voorafgegaan door een periode met ijzige koude en veel sneeuw. Maar heeft deze echte sneeuwwinter hiermee zijn sporen ook in de vogelaantallen en -soorten nagelaten?

Opnieuw sneeuw en ijs

De omstandigheden rond de telling waren vergelijkbaar met januari 2009. Tijdens de midwintertelling zelf was het niet eens zo heel koud, maar de telling werd wel voorafgegaan door een behoorlijk lange periode met vorst en opvallend veel sneeuw. Nadat in december al regelmatig sneeuw was gevallen -plaatselijk zelfs tot 40 cm- viel op 9 en 10 januari nog eens een flink pak. Dit laatste sneeuwdek was tijdens het telweekend nog net niet weggesmolten. Om maar even aan te geven om hoeveel sneeuw het door de winter heen ging: gemiddeld werden tijdens de winter van 2009/10 in het land 42 dagen met een sneeuwdek geteld, terwijl het langjarig gemiddelde 13 dagen bedraagt. In het noordoosten van het land lag er plaatselijk zelfs op 55 dagen sneeuw. Een dergelijk groot aantal sneewdagen was sinds de winter van 1978/79 niet meer voorgekomen (bron KNMI).

De telling vond op veel plekken plaats in een desolaat, koud, winters landschap. Figuur 1 laat zien waar de tellers sneeuw tegenkwamen, en dat was vooral in het noordelijk deel van het land. Veruit de meeste tellers in Groningen (90%) gaven een volledig sneeuwdek aan, gevolgd door die in Flevoland, Drenthe en het Waddengebied. Daartegenover stond Zeeland, waar vrijwel nergens een gesloten sneeuwdek aanwezig was, terwijl dit in Noord-Brabant en Utrecht op kleine schaal het geval was.

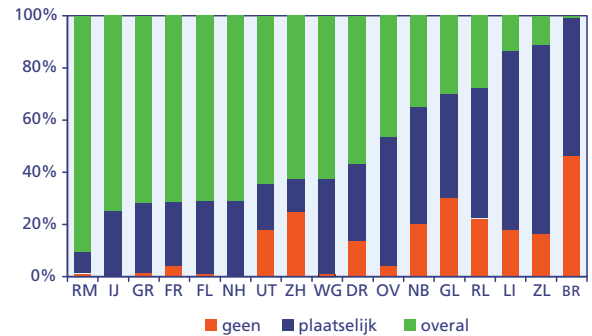
Naast de sneeuw was het voorafgaand aan de midwintertelling ook ronduit koud. De gemiddelde januari temperatuur in De Bilt bedroeg -0,5°C tegen 2,8°C normaal. Daarmee was het gemiddeld nog eens 1,3 graden kouder dan in januari 2009, wat toen de koudste maand sinds januari 1997 was. Echte diepe uitschieters waren er overigens niet (hoewel -18,4°C in december boven een sneeuwdek op Deelen aardig koud is), maar de vorst hield wel lang aan. De verdeling van de vorst was, in tegenstelling tot een jaar eerder, geheel volgens het boekje met de laagste temperaturen in het noorden van

het land. De tellers noteerden op veel plaatsen een volledige ijsbedekking, met name in de noordelijke provincies en op en rond het IJsselmeer en de Randmeren (figuur 2). Desondanks waren de schaatsomstandigheden matig, vanwege de sneeuw die goede ijsontwikkeling verhinderde.

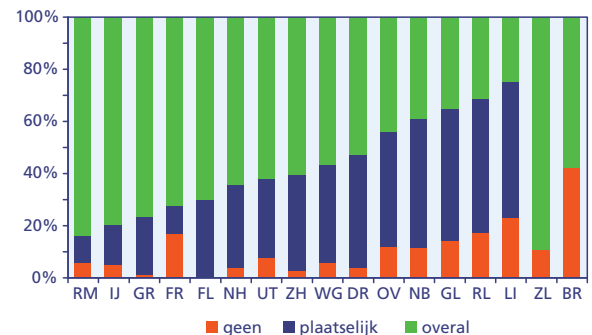
Gevlucht voor vorst en sneeuw

Het zal niet verwonderen dat de winterse omstandigheden hun weerslag hadden op de verspreiding van watervogels. Desondanks werden er 4,4 miljoen vogels geteld, vergelijkbaar met een jaar eerder. De ingezette daling van de laatste jaren stagneert daarmee enigszins. Van de 52 soorten waarvan meer dan 1000 individuen werden geteld, waren de aantallen bij slechts 10 soorten (19%) vergelijkbaar (<10% verandering) met het vijfjarig gemiddelde. Bij meer dan de helft van de soorten (29; 56%) was het aantal lager, bij 13 (25%) hoger dan het vijfjarig gemiddelde. Net als een jaar eerder behoorden Goudplevier en Kievit tot de sterkste dalers, met een afname van 99% (haast een verkiezingsuitslag in Wit-Rusland). Ze haalden niet eens de grens van 1000 exemplaren. Deze akker- en graslandfoerageerders hadden in Nederland werkelijk niets te halen op de besneeuwde en keiharde bodem en waren op een doorgewinterde enkeling na dan ook allemaal verdwenen.

Door het dichtvriezen van de meeste zoete wateren waren Wintertaling (-66%), Slobeend (-63%) en Tafeleend (-53%) opnieuw grotendeels weggetrokken. De aantallen van deze soorten lagen in januari 2010 nog lager dan het jaar ervoor, maar de verspreiding was vergelijkbaar (zie de kaartjes in SOVON Nieuws 23[1] en de watervogelnieuwsbrief van februari 2010). Het aantal Bonte Strandlopers lag ruim de helft lager dan het vijfjarig gemiddelde (-51%). Groot-Brittannië lijkt het meest logische toevluchtsoord voor de wegluchters, maar dat moet nog uit de cijfers blijken. Recent is daar een afname geconstateerd, terwijl in Nederland de laatste vijf jaar juist een toename plaatsvond. Dit suggereert dat de vogels gemiddeld meer oostelijker zijn gaan

Figuur 1. Frequentieverdeling van de sneeuwbedekking tijdens de midwintertelling van 2010 per telregio, zoals aangegeven op de telformulieren.

Figuur 2. Frequentieverdeling van de ijsbedekking tijdens de midwintertelling van 2010 per telregio, zoals aangegeven op de telformulieren.

Tabel 1. Getelde aantallen in januari 2010 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 ex. in januari 2010.

Soort	jan 2010	gem. 05-09
Dodaars	3.487	3.900
Fuut	11.416	22.000
Geoorde Fuut	1.665	860
Aalscholver	18.433	25.000
Blauwe Reiger	4.230	7.700
Knobbelzwaan	20.908	30.000
Kleine Zwaan	8.320	10.000
Wilde Zwaan	2.277	1.900
Taigarietgans	2.226	2.100
Toendrarietgans	209.658	160.000
Kleine Rietgans	9.423	7.000
Kolgans	722.603	770.000
Grauwe Gans	343.249	260.000
Soepgans	7.439	11.000
Grote Canadese Gans	19.467	14.000
Brandgans	468.324	410.000
Rotgans	28.981	38.000
Nijlgans	15.033	16.000
Bergeend	32.075	44.000
Smient	704.015	730.000
Krakeend	30.383	26.000
Wintertaling	10.091	30.000
Wilde Eend	315.161	340.000
Soepeend	16.805	13.000
Pijlstaart	10.907	19.000
Slobeend	2.950	8.000
Tafeleend	14.652	32.000
Kuifeend	92.605	170.000
Topper	66.674	70.000
Eider	61.765	82.000
Zwarte Zee-eend	11.747	12.000
Brilduiker	7.570	12.000
Nonnetje	4.558	2.800
Middelste Zaagbek	8.958	7.000
Grote Zaagbek	21.599	6.000
Waterhoen	11.755	18.000
Meerkoet	223.485	230.000
Scholekster	138.387	180.000
Zilverplevier	16.776	25.000
Kievit	1.722	140.000
Kanoet	47.582	56.000
Drieteenstrandloper	8.014	10.000
Bonte Strandloper	117.056	240.000
Rosse Grutto	32.995	51.000
Wulp	102.655	150.000
Tureluur	10.765	12.000
Steenloper	4.815	5.200
Kokmeeuw	144.245	170.000
Stormmeeuw	129.140	190.000
Zilvermeeuw	105.603	100.000
Grote Mantelmeeuw	5.447	6.900

Aantallen tot 20.000 Grote Zaagbekken waren op het IJsselmeer sinds 1987 niet meer voorgekomen. Foto: Hans Gebuis

overwinteren, iets dat in deze sneeuw winter geen handige optie bleek. Het is dan ook interessant om na te gaan in hoeverre eerder ingezette trends nu worden onderbroken.

Winterharde soorten

Niet alle vogels lieten een negatief beeld zien. Het koude weer leverde van een aantal soorten juist hogere aantallen op, meer nog dan een jaar eerder. Spekkoper was de Grote Zaagbek (+258%), waarvan er tijdens de vliegtuigtelling van Rijkswaterstaat ruim 20.000 in enkele vakken op het IJsselmeer werden geteld. Dit betekende het hoogste aantal sinds februari 1987. Wanneer belangrijke overwinteringsgebieden in de Oostzee dichtvriezen, treedt een influx op in ons land, vooral op het IJsselmeer. Dit fenomeen was door een reeks van milde winters al lange tijd niet meer opgetreden en vond ook een jaar eerder ondanks de nodige koude niet plaats; toen was het aantal slechts een fractie groter dan normaal.

Een opvallende stijger was de Geoorde Fuut (+94%), waarvan de aantallen tijdens de midwintertelling nog nooit zo hoog waren geweest. Vrijwel alle ruim 1600 getelde vogels zaten in het Deltagebied. Dat heeft zich vrij recent ontwikkeld tot een belangrijke ruiplek in de nazomer, met name Grevelingenmeer, Oosterschelde en Veerse Meer. Een deel van deze vogels blijft hier overwinteren.

Net als de Grote Zaagbek noteerde ook het Nonnetje (+65%) hogere aantallen dan het vijfjarig gemiddelde. Een aantal van 3700 Nonnetjes tijdens de vliegtuigtelling op het IJsselmeer was sinds 1996 niet meer geteld. In de jaren zeventig en tachtig werden overigens wel eens veel hogere aantallen geteld. Net als bij de Grote Zaagbek treedt bij het Nonnetje een influx op bij grootschalige ijsgang in de Oostzee.

Bij de ganzen was de sterkste stijging weggelegd voor de Grote Canadese Gans (+44%). Dit wordt vooral veroorzaakt door een explosieve groei van de eigen broedvogel populatie. Vanaf het seizoen 1980/81 bedraagt de jaarlijkse groei van het seizoensgemiddelde 26%. Het seizoensmaximum van 20.000 vogels is vermoedelijk nog aan de lage kant, aangezien niet alle bebouwde en agrarische gebieden geteld worden. Het aantal Toendrarietgansen lag beduidend hoger dan de jaren ervoor (+34%). Vooral in de zuidelijke helft van het land, zoals in de Kop van Limburg, in zuidelijk Gelderland, in Noord-Brabant en Zeeland, wemelde het van de Toendrarietgansen. Landelijk ging het om 209.000 ex., waar-

Tellers trotseerden sneeuw en koude tijdens de Midwintertelling. Foto: Martin Snaterse

mee voor het eerst de grens van 200.000 werd gepasseerd. Een deel was waarschijnlijk afkomstig uit Duitse overwinteringsgebieden, waar nog veel meer sneeuw dan bij ons was gevallen. De Nederlandse aantallen zaten sinds begin jaren negentig flink in de lift, leken recent te stabiliseren, maar stegen opnieuw onder invloed van vorst en sneeuw.

Veel afnames

De algemene tendens bij de midwintertelling van 2010 was dat, onder invloed van het weer, de aantallen van veel soorten nog lager waren dan een jaar eerder, toen ze vergeleken met het vijfjarig gemiddelde ook al aan de lage kant waren. Het aantal Futen was gehalveerd en het IJsselmeer was door het dichtvriezen grotendeels fuutloos. Het aantal Aalscholers lag op het (lagere) niveau van begin deze eeuw en de verspreiding kende een duidelijk zuidelijk accent. De drie reigers kregen een aardige tik, vooral Kleine Zilverreiger en Blauwe Reiger. Ook het aantal Grote Zilverreigers nam af, maar de soort blijkt beduidend winterharder te zijn dan de andere twee.

Na een vrijwel onafgebroken stijging sinds de jaren tachtig was het aantal Knobbelzwanen met eenderde afgenomen. De verspreiding was vooral in de noordelijke helft van het land nogal ijl. De meeste ganzensoorten lieten niet echt andere aantallen optekenen. Toch waren traditionele pleisterplaatsen in de noordelijke provincies grotendeels vervuild voor het zuiden van het land, zo bleek ook uit aflezingen van halsbanden. De

Grauwe Gans trok zich evenwel weinig aan van het weer en werd in een recordaantal geteld: ruim 340.000.

De aantallen van Slobeend en Wintertaling daalden tot het niveau van eind jaren negentig, destijds eveneens na twee (zeer) koude winters. Zee-eenden doen het al jaren, winter of geen winter, niet goed. Hoewel de aantallen van jaar tot jaar sterk kunnen verschillen, zijn zowel Eider als Zwarte Zee-eend sinds midden jaren negentig flink afgenomen. In tegenstelling tot de zaagbekken zagen Brilduikers deze winter duidelijk niet zo zitten, hun aantal lag 40% lager dan normaal. De overwinteringsgebieden in het IJsselmeer en de Randmeren waren vrijwel verlaten, terwijl de aantallen in het Deltagebied nogal mager waren. Het aantal Meerkoeten bleef op gemiddeld niveau, dat van Waterhoentjes lag eenderde lager.

Stelllopers lieten een overwegend negatief beeld zien. Het aantal overwinterende Kluten en Bontbekplevier, dat recent gestegen was, zakte terug tot het flink lagere niveau van begin deze eeuw. Rosse Grutto's waren eveneens minder talrijk dan de vijf jaar ervoor, maar de daling was niet zo sterk als na de strenge winters van 1995/96 en 1996/97. Desondanks was, op een groep op Rottum na, de gehele oostelijke Waddenzee verlaten. Ook de Wulp had zichtbaar last van de winter, met een aantal dat maar net boven de 100.000 uitkwam. Het aantal meeuwen, tot slot, kwam net als het voorgaande jaar lager uit dan gemiddeld.

Iedereen bedankt

In januari 2010 hebben ruim 1500 mensen de moeite genomen om één of meer gebieden te tellen. Veel dank gaat ook uit naar enkele instituten en terreinbeheerders die hun gegevens van vaak grote en belangrijke gebieden beschikbaar stelden. Iedereen wordt hartelijk bedankt voor zijn of haar inzet!

Menno Hornman & Erik van Winden

Het watervogelmeetnet, waar de midwintertelling deel van uitmaakt, wordt uitgevoerd onder de paraplu van het Netwerk Ecologische Monitoring en is een samenwerkingsverband van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie-Gegevensautoriteit Natuur, Ministerie van Verkeer en Waterstaat- Waterdienst, het Centraal Bureau voor de Statistiek en SOVON Vogelonderzoek Nederland.

Broedvogels: drie belangrijke nieuwe ontwikkelingen

Nieuwe handleiding

Tot voor kort werkten broedvogeltellers met twee verschillende handleidingen: een voor het Broedvogel Monitoring Project (BMP) en een voor het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB). Beide handleidingen zijn ineengeschoven in een nieuwe handleiding die begin dit jaar verscheen. Dit bood meteen de gelegenheid om enkele meest kleine wijzigingen door te voeren in de opzet van het broedvogelonderzoek, vooral wat betreft onderzoek aan zeldzame soorten, dat nog meer aan vaste telgebieden gekoppeld wordt, en het doorgeven van losse meldingen. Voorts werden de interpretatiecriteria en datumgrenzen van enkele soorten aangepast op basis van speciaal onderzoek, nieuwe inzichten en veranderingen in fenologie.

De 56 pagina's dikke nieuwe handleiding (van Dijk A.J. & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Nijmegen) is aan het begin van het voorjaar bij iedereen in de bus gevallen die betrokken is bij broedvogelmonitoring. Is dat niet het geval, vraag dan een handleiding aan bij Broedvogels@sovon.nl of download de handleiding van de website.

Programma Autoclustering

In de vrije tijd voor dag en dauw broedvogels tellen, daar komen tellers graag vroeg voor uit de veren. Maar aan het moeizame geploeter met kaarten en regeltjes om het aantal territoria te bepalen, hebben velen een broertje dood. Met Autoclustering worden deze tellers op hun wenken bediend. Na het via internet invoeren van de waarnemingen doet het computerprogramma de rest. Met een simpele druk op de knop wordt in een mum van tijd het aantal territoria bepaald. Tegelijkertijd wordt dan ook het telformulier ingevuld en zijn verspreidingskaarten beschikbaar. Autoclustering werkt strikt (en snel) volgens de ingebouwde BMP-regels. Wij zijn ervan overtuigd dat autoclustering minder rompslomp en een betere beschikbaarheid van de gegevens voor tellers met zich meebrengt en dat de uitkomsten bovendien nog meer gestandaardiseerd zullen zijn. In de speciale Handleiding Autoclustering in BMP wordt het verwerken van waarnemingen van a tot z uitgelegd en gevisualiseerd. Inmiddels zijn veel BMP-tellers met het verwerken van hun waarnemingen via Autoclustering begonnen. We wensen ze veel succes en plezier en zijn zeer benieuwd naar de uitkomsten en ervaringen. Met uw vragen, problemen of suggesties kunt u terecht bij Broedvogels@sovon.nl.

Digitale aanwijzingen voor broedvogel-inventarisatie per soort

In de nieuwe broedvogelhandleiding worden de basistechnieken van broedvogeltelling volgens de (uitgebreide) territoriumkartering uit de doeken gedaan. Dit biedt voldoende informatie voor de teller om het veld in te gaan om broedvogels te inventariseren. Aanwijzingen per soort zijn in deze handleiding uitsluitend te vinden in een aantal bijlagen. Deze worden door sommige waarnemers als wat abstract ervaren. Daarom worden er nu via de website soortpagina's aangeboden. Hierin worden per soort aanwijzingen en tips gegeven over de wijze van inventarisatie, tel- en inventarisatieproblemen en wordt beknopt enige nuttige achtergrondinformatie verstrekt over bijv. broedbiologie. Het ligt in de bedoeling om een en ander te zijner tijd te voorzien van illustratieve foto's van bijv. broedbiotoop of specifiek vogelgedrag.

De teksten, gebaseerd op literatuur en ervaringen van karteerders, kunnen de waarnemer nog 'scherper' maken bij zijn rondes door het veld en helpen om vogelgedrag op de juiste manier te interpreteren. Dat verhoogt enerzijds het plezier van het veldwerk terwijl anderzijds de kwaliteit van de resultaten nog wat omhoog kan gaan. Alle reden dus om eens een kijkje te nemen op de betreffende pagina's (www.sovon.nl/richtlijnen). En als u nog goede tips hebt, geef ze door!

Arend van Dijk, Arjan Boele & Fred Hustings